

Dr hab. Grażyna Poraj, prof. nadzw. UŁ
Uniwersytet Łódzki
Instytut Psychologii
Zakład Psychologii Społecznej i Badań nad Rodziną

Łódź, dnia 12. 11. 2020 r.

R e c e n z j a

rozprawy doktorskiej mgr Piotra Modzelewskiego
pt. *Edukacyjna skuteczność optymizmu*,
napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Bolesława Niemierko
Sopot, ss.229.

Optymizm determinuje zachowanie człowieka, kształtuje jego stosunek do siebie, buduje wysoką samoocenę i zaufanie do innych ludzi, decyduje o jego własnej skuteczności oraz motywuje do podejmowania działań. W sytuacjach trudnych redukuje napięcie i stres, ułatwia radzenie sobie z problemami przez ich skuteczne rozwiązywanie oraz uruchamianie strategii adaptacyjnych. Jest więc istotnym zasobem osobistym, który kształtuje kondycję fizyczną samopoczucie i sukcesy życiowe jednostki (Juczyński 2001; Seligman 1995, 2005).

W badaniach empirycznych potwierdzono, że pozytywne emocje tworzą ważne dla człowieka zasoby osobiste. Ujawniono dodatnie korelacje subiektywnego poczucia dobrostanu badanych z akceptacją siebie, z pracą, z satysfakcjonującymi relacjami z innymi ludźmi, ze stanem zdrowia. Osoby o wysokim subiektywnym dobrostanie osiągają lepsze wyniki w zarządzaniu innymi, są cenione jako podwładni i nie wypalają się tak szybko w miejscu pracy. Co więcej, potwierdzono, że pozytywne emocje wyzwalają myślenie twórcze i produktywność (Lyubomirsky, King, Diner, 2005). W badaniach polskich pracowników sektora edukacji okazało się, że optymizm decyduje o sukcesach (Czerw, 2003). Stwierdzono, że grupa, która odnosiła sukcesy miała istotnie wyższe wyniki optymizmu i jednocześnie osoby te deklarowały większą satysfakcję z pracy w szkole.

W innych badaniach A. Hoy, W. Hoy oraz N. Kurz (2008) poszukiwali predyktorów optymizmu u nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej. Badania pokazały, że optymizm jest cechą indywidualną i ma niezwykle istotny wpływ na ich pracę. Optimistycznie nastawieni nauczyciele okazali się bardzo skuteczni w pracy z uczniami, cieszyli się ich zaufaniem, przejawiali tendencję humanistycznego zarządzania klasą, preferowali praktyki zorientowane na ucznia, a także skuteczne zachowania organizacyjne. Efektywnie współpracowali z rodzicami swoich wychowanków oraz innymi nauczycielami w szkole. Inni badacze z obszaru psychologii edukacji (McIneeney 2007; Sagor, 2008) uważają, że optymizm ściśle powiązany z efektywnością pracy jest wręcz pożądany wśród nauczycieli. Budując ich pozytywny stosunek do siebie, innych ludzi i otaczającej rzeczywistości indukuje także dobry nastrój w zespołach klasowych i sprzyja pożądanym rezultatom procesu nauczania. Rozwija u uczniów pozytywny stosunek do przyszłości i własnego rozwoju.

Jak widać, optymizm jest cechą pożądaną u nauczycieli. Buduje ich pozytywne nastawienie wobec uczniów, rodziców, innych ludzi, otaczającej rzeczywistości. Redukuje poczucie własnej niekompetencji, a daje im wiarę w sukces, która skutecznie motywuje do pracy i wysiłku. Pozwala dostrzegać potencjał u uczniów, co ułatwia kierowanie ich rozwojem. Pozytywny stosunek do uczniów umożliwia korygowanie błędów. Wewnętrzna odwaga połączona z optymizmem pomagać może w podejmowaniu zadań oraz wyzwań. Ułatwi podejmowanie kolejnych prób, pomimo porażek. Wreszcie może umożliwić preferowanie strategii heurystycznych nad logarytmicznymi jako bardziej skutecznych w różnych sytuacjach trudnych, w które obfituje szkoła, wyjątkowo stresogenne środowisko pracy nauczyciela.

Doktorant sformułował bardzo wyraźnie motywacje, które leżą u podstaw podjętych badań. Skoncentrował się na problematyce optymizmu świadomy faktu, że w Polsce dominuje pesymizm jako specyficzny wzorzec, norma negatywności, która dotyczy wielu sfer życia ludzi. Ma to określone niekorzystne konsekwencje dla relacji społecznych, ekonomii czy kultury, a także edukacji. Badania optymizmu w kontekście edukacji mają charakter śladowy, ale i tak ich rezultaty budzą zaniepokojenie. To oczywiste, że w kraju obciążonym kulturą narzekania wielu nauczycieli może charakteryzować się pesymistycznym nastawieniem do siebie, innych ludzi czy otaczającej rzeczywistości. Jest to poważnym obciążeniem dla skutecznego realizowania procesu kierowania rozwojem młodego pokolenia. Szczególnie, gdy weźmie się pod uwagę rezultaty badań wskazujące, że optymizm należy do właściwości jednostki, które redukują lęk, utrzymują

motywację do działania, ułatwiają sukcesy, a więc stymulują rozwój i dają szansę na spełnione życie.

Głównym celem recenzowanego projektu badawczego jest poszukiwanie odpowiedzi na pytanie jak optymizm ucznia i nauczyciela wpływają na osiągnięcia szkolne. Struktura pracy jest klarowna i zgodna z wymogami stawianymi pracom doktorskim. Recenzowana praca ma charakter teoretyczno-empiryczny i obejmuje: streszczenia w języku polskim i angielskim, wstęp, rozdział teoretyczny, rozdział metodologiczny, wyniki badań własnych, dyskusję wyników wraz z wnioskami, weryfikacją hipotez, ograniczeniami prezentowanych badań, implikacjami praktycznymi. Pracę kończą: bibliografia, spis tabel, rysunków i wykresów oraz załączniki (narzędzia badawcze, statystyki, tabele korelacji).

Rozdział I - *Przegląd literatury przedmiotu – optymizm a zmienne istotne dla procesu edukacji szkolnej* jest teoretycznym wprowadzeniem w problem. Autor pracy zawarł w nim wszystkie istotne dla realizowanego projektu badawczego treści. Rozdział rozpoczyna charakterystyka psychologii pozytywnej i pozytywnej edukacji. Odnajdujemy w nim różne podejścia i sposoby definiowania optymizmu, jego rozwój i znaczenie, a także prezentację optymizmu edukacyjnego, który nie był jeszcze przedmiotem badań empirycznych na gruncie polskim. Autor pracy, odwołując się do badań Hoya i współpracowników (2000; 2003; 2006), opisał szczegółowo optymizm edukacyjny wraz z jego składowymi: skupieniem na zadaniu, skutecznością oraz zaufaniem. Istotnie, zawarte w podrozdziale treści potwierdzają, że optymizm edukacyjny jest silnym predyktorem osiągnięć edukacyjnych uczniów na każdym poziomie edukacji. Dodatkowo Autor wprowadził do rozdziału trzy ważne dla realizacji celu badań zmienne: edukacyjną wartość dodaną osiągnięć uczniów, zacięcie oraz przystosowanie szkolne.

Dokonując oceny części teoretycznej recenzowanej pracy doktorskiej pragnę podkreślić, że została ona napisana w sposób bardzo staranny, wnikliwy, dobrze uporządkowany oraz poprawny pod względem merytorycznym. Treści zawarte w poszczególnych podrozdziałach są spójne z ich tytułami, a język, jakim posługuje się Doktorant, jest komunikatywny i pod względem stylistycznym nie budzi żadnych zastrzeżeń. Przeprowadzona analiza literatury przedmiotu została oparta na bardzo bogatym piśmiennictwie, przede wszystkim anglojęzycznym. Tak więc część teoretyczna pracy stanowi dobrą podstawę dla zbudowania

modelu badań własnych i ich interpretacji na tle rezultatów badań dostępnych w literaturze przedmiotu.

Rozdział II – *Metodologia badań własnych* – zawiera cel oraz model badań, pytania i hipotezy badawcze, procedurę badań, charakterystykę narzędzi, organizację badań, charakterystykę badanych osób oraz szczegółowy opis badań pilotażowych. Autor pracy w sposób bardzo rzeczowy uzasadnił cel badań własnych. Zwrócił uwagę, z czym się w pełni zgadzam, że praca weryfikująca wpływ optymizmu na osiągnięcia szkolne uczniów oraz opisująca zjawisko optymizmu edukacyjnego wypełnia lukę w badaniach dotyczących wsparcia karier szkolnych na gruncie polskim.

W skorygowanej pracy rozdział metodologiczny uległ jednak istotnej modyfikacji. Obok sformułowanych w pierwszej wersji dziewięciu hipotez, Autor wprowadził dodatkowo pięć hipotez weryfikujących zależności przyczynowo-skutkowe pomiędzy zmiennymi. Jest to nowy element pracy związany z zaawansowaną analizą statystyczną opartą na modelach ścieżkowych, uwzględniających odpowiednio trzy wyróżnione w pracy zmienne zależne: przystosowanie szkolne, zacięcie oraz osiągnięcia szkolne. Przyznaję, że zastosowane modele ścieżkowe istotnie podnoszą wartość przeprowadzonych analiz i wzbogacają wnioski z prowadzonych badań.

Hipotezy weryfikowano przy pomocy następujących narzędzi:

- Kwestionariusz OPEB A. Czerw do badania poziomu optymizmu życiowego (poznawczego, emocjonalnego i behawioralnego);
- Test Orientacji Życiowej LOT-R -R w polskiej adaptacji R. Poprawy i Z. Juczyńskiego;
- Autorskie skale do badania poziomu optymizmu edukacyjnego ucznia i percepcji optymizmu edukacyjnego nauczycieli (skale zostały zmodyfikowane przez Doktoranta, by dało się je wykorzystać w badaniu uczniów);
- Kwestionariusz Zachowania się Ucznia B. Markowskiej badający przystosowanie uczniów do warunków i wymagań szkoły);
- Skalę SGS A. Duckworth i Quinn do badania zacięcia;
- Ten-Item Personality Inventory TIPI w adaptacji A. Sorokowskiej i wsp. do pomiaru cech osobowości;
- udostępnione przez szkoły arkusze ocen uczniów.

Kolejnym elementem dodanym w pracy poprawionej w rozdziale metodologicznym są *Analizy czynnikowe dla skal optymizmu edukacyjnego (Podrozdział 2.3.)*. Autor opisał tu

wyniki eksploracyjnej analizy czynnikowej, która posłużyła do ustalenia struktury narzędzi. W przypadku obu narzędzi wyodrębniono dwa (inaczej niż u W.K. Hoya) czynniki: skuteczność i skupienie na zadaniu oraz zaufanie do nauczycieli i rodziców.

Dobór próby badawczej był celowy. Zbadano 200 uczniów (136 dziewcząt i 64 chłopców) drugich klas w czterech szkołach ponadgimnazjalnych w Słupsku. Interesowałaby mnie informacja dlaczego Doktorant skoncentrował się na takiej właśnie grupie osób badanych.

Procedura badań opisanych w pracy miała charakter dwuetapowy. Pierwszy etap to badanie uczniów wszystkimi narzędziami oraz analiza arkuszy ocen końcoworocznych za I rok szkoły, drugi etap polegał na analizie arkuszy ocen na koniec II klasy.

Reasumując, struktura rozdziału metodologicznego jest prawidłowa, spójna i zgodna z wymogami stawianymi pracom doktorskim. Autor dobrze radzi sobie z formułowaniem problemów i hipotez badawczych. Trafnie dobrał techniki do badań empirycznych pozwalające na weryfikację hipotez. Znaczącym walorem pracy jest autorska adaptacja Skali SAOS W. K. Hoya do badania optymizmu edukacyjnego. Pierwotnie służyła do badania nauczycieli, jednakże Doktorant dostosował ją, zgodnie z celami realizowanego projektu, do badania uczniów.

Adaptację przeprowadzono zgodnie z obowiązującymi standardami metodologicznymi, a jej celem było ustalenie struktury narzędzia oraz określenie stopnia jego trafności i rzetelności. Zarówno struktura narzędzi, jak również uzyskane wskaźniki trafności i rzetelności są satysfakcjonujące, dzięki czemu skala z powodzeniem mogła być wykorzystywana do badań właściwych. Wysoko oceniam także badanie pilotażowe, które poprzedziło badania właściwe. Służyło ono weryfikacji doboru narzędzi badawczych oraz analizie korzyści optymizmu badanych dla efektów ich edukacji.

Rozdział III – *Edukacyjna skuteczność optymizmu w świetle badań własnych* – zawiera prezentację uzyskanych w badaniach wyników, ich analizy statystyczne, interpretacje podporządkowane weryfikowanym hipotezom. Jest to rozdział rozbudowany. Pierwszą jego część stanowią rezultaty badań dotyczące percepcji optymizmu edukacyjnego nauczycieli. Kolejna poświęcona jest optymizmowi życiowemu ucznia, natomiast trzecia opisuje empirycznie optymizm edukacyjny ucznia. W nowej wersji, co istotnie podnosi wartość pracy, zmodyfikowane zostały trzy podrozdziały opisujące zależności pomiędzy analizowanymi zmiennymi: **3.1.3 Podskale percepcji optymizmu edukacyjnego nauczycieli - związki**

korelacyjne: 3.3.5. Podskale optymizmu edukacyjnego ucznia – związku korelacyjne oraz 3.5. Poziom edukacyjny szkoły a optymizm edukacyjny ucznia.

Rezultaty badań prezentuje dodatkowo następny IV. Rozdział *Modelowa integracja wyników badań*. Autor, zainspirowany modelem analizy ścieżek zaproponowanym przez W.K. Haya, zbudował własne modele badawcze dla trzech zmiennych zależnych: dla ogólnego przystosowania szkolnego, zacięcia oraz średniej ocen końcoworocznych uczniów. W każdym modelu mediatorem był optymizm edukacyjny ucznia. W wyniku przeprowadzonych analiz Autor stwierdził, że w modelu pierwszym dla przystosowania szkolnego zachodzi mediacja całkowita, natomiast dla zacięcia oraz średniej ocen końcoworocznych jedynie pośrednia.

Daleko idącej modyfikacji poddana została *Dyskusja* wyników (Rozdział V). Jest nie tylko bardziej rozbudowana, ale i przygotowana bardzo czytelnie przez wprowadzenie wewnętrznej struktury. Autor uzasadnia tu motywy podjętych badań. Prezentuje główne rezultaty swoich badań w kontekście dotychczasowej literatury przedmiotu, a także szczegółowo odnosi się do kwestii weryfikacji hipotez przeprowadzonych badań.

W hipotezie pierwszej założono, że optymizm edukacyjny uczniów szkoły ponadgimnazjalnej jest umiarkowany i została ona potwierdzona. Analogiczne wyniki optymizmu edukacyjnego uzyskali nauczyciele, co potwierdza hipotezę drugą. Wprawdzie Autor pracy podkreśla, że oceniali go uczniowie, ale ten sposób pozyskiwania wiedzy o nauczycielach uważam za w pełni uzasadniony. Okazało się również, że optymizm edukacyjny badanych uczniów był dodatnio skorelowany z ich optymizmem życiowym oraz z percepcją optymizmu edukacyjnego ich nauczycieli (hipoteza trzecia). Potwierdziła się dodatnia korelacja optymizmu edukacyjnego uczniów z ich ocenami szkolnymi, która jasno pokazuje wyższe osiągnięcia szkolne u uczniów charakteryzujących się optymizmem edukacyjnym (hipoteza czwarta). Zgodnie z hipotezą piątą im wyższy jest poziom optymizmu edukacyjnego ucznia szkoły ponadgimnazjalnej, tym wyższy jest poziom jego zacięcia czyli jest bardziej wytrwały w pracy i poświęca więcej czasu nauce szkolnej. Skutkuje to wysokimi osiągnięciami szkolnymi. Ujawniono także, że optymizm edukacyjny uczniów szkoły ponadgimnazjalnej sprzyja ich przystosowaniu szkolnemu (hipoteza szósta). Ujawniono, że wykazują oni wyższą motywację do nauki oraz uspołecznienie i nie przejawiają zachowań antyspołecznych i przyhamowania. Oznacza to, że lepiej radzą sobie w stresogennym środowisku szkolnym i budują dobre relacje z

innymi. Optymizm edukacyjny okazał się lepszym predyktorem wysokich osiągnięć szkolnych niż optymizm życiowy uczniów (hipoteza siódma). Głównie dlatego, że jest powiązany z zacięciem oraz czasem poświęcanym nauce (hipoteza ósma). Optymizm życiowy badanych z kolei sprzyja przystosowaniu szkolnemu (hipoteza dziewiąta). Opisane wyniki badań mają duże znaczenie dla nauki. Wypełniają lukę w obszarze uwarunkowań badań edukacyjnych dotąd pomijanym. Mają także wymiar aplikacyjny, służyć mogą zarówno organizacji procesu edukacji szkolnej, jak i procesu kształcenia nauczycieli. Przyznaję, że wysoko oceniam część empiryczną pracy, zawierającą analizy statystyczne wyników badań w zakresie rozpatrywanych zmiennych oraz płynące z nich wnioski. Podstawą do takiej oceny jest odpowiedni dobór wysoko zaawansowanych testów statystycznych, bardzo staranne i chronologiczne uporządkowanie wyników badań w poszczególnych podrozdziałach empirycznych, przejrzystość, wnikliwość oraz dojrzałość w interpretacji wyników badań.

W Dyskusji wyników sformułowane się także refleksje dotyczące mocnych stron i ograniczeń własnych badań, a także wskazane kierunki przyszłych badań.

Reasumując, pracę uważam za oryginalną, nowatorską i aplikacyjną. Przemawiają za tym następujące argumenty:

- Doktorant podjął się realizacji oryginalnego, wielowątkowego i słabo udokumentowanego empirycznie projektu badawczego. W literaturze przedmiotu, głównie na gruncie polskim, brak jest badań empirycznych pokazujących znaczenie optymizmu dla organizacji procesu edukacji szkolnej. Recenzowana praca doktorska uzupełnia lukę w tym zakresie i może być inspiracją dla dalszych badań.
- W budowaniu problemu badawczego Autor odniósł się do znaczących światowych prac naukowych poświęconych optymizmowi w środowisku szkolnym, w tym prac najnowszych. Świadczy to o dużej erudycji, dociekliwości oraz staranności w doborze źródeł.
- Za duże osiągnięcie uważam adaptację Skali SAOS W. K. Hoya i wsp. do badania poziomu optymizmu edukacyjnego. Dobrze przeprowadzona adaptacja, potwierdzająca strukturę narzędzia o akceptowalnych parametrach psychometrycznych oraz znaczenie wyników tej skali dla realizowanych badań pokazuje jej użyteczność w kolejnych badaniach.

- Bardzo starannie i wnikliwie przeprowadzona jest analiza statystyczna wyników badań, z wykorzystaniem zaawansowanych testów statystycznych, co czyni prezentowany projekt badawczy dobrze udokumentowanym empirycznie. Interesujące wyniki przyniosły modele ścieżkowe. Pokazały nie tylko związki pomiędzy analizowanymi zmiennymi, ale dają podstawy do rekomendowania szkołom tworzenia i wdrażania programów psychoprofilaktycznych upowszechniających optymizm wśród uczniów i nauczycieli.

- Praca ma więc duże walory aplikacyjne. Wnosi nowe, ważne treści do organizacji procesu edukacji szkolnej oraz organizacji procesu kształcenia nauczycieli.

- Od strony redakcyjnej praca należy do bardzo dobrych. Jest przygotowana starannie, napisana komunikatywnym językiem, z zachowaniem wszystkich wymogów stawianych pracom naukowym. Dla jasności przekazu szczegółowe wyniki prezentowane są w tabelach i na wykresach. Bibliografia jest bogata (282 pozycje, w tym 169 anglojęzycznych) i opracowana poprawie.

Uważam, że praca zasługuje na publikację. Będzie cennym źródłem wiedzy dotyczącej optymizmu dla środowiska naukowego zainteresowanego kontynuacją badań tego niezwykle konstruktu psychologicznego. Równocześnie warto pomyśleć o rozbudowaniu publikacji o treści pokazujące kierunki pracy z uczniami i nauczycielami nad rozwijaniem u nich orientacji pozytywnej.

Konkludując stwierdzam, że praca doktorska mgr Piotra Modzelewskiego pt. „Edukacyjna skuteczność optymizmu” stanowi nowe i oryginalne rozwiązanie problemu badawczego. Doktorant samodzielnie przeprowadził badania i wykazał się bogatą wiedzą w zakresie realizowanego tematu. Należy zatem uznać, że praca spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim, określonym w art. 31 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o tytule i stopniach naukowych (Dz. U. Nr 65 poz. 595). Wnoszę o jej dopuszczenie do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Grażyna Borg